EVRIPIDES, *Iphigenia in Tauris*. Edidit Dauid SANSONE. Leipzig, Teubner, 1981, XV+ 62[—64] p.

Învăţatul din Urbana (Illinois) pune în fruntea volumului un moto în bună măsură descurajant : ,,L'*Ifigenia Taurica* è delle più belle tragedie Euripidee, ma è anche delle più difficili ad emendare ed interpretare" (G. Vitelli). Aşa se explică probabil discreţia intervenţiilor operate de editor.

Piesa a fost păstrată, ca şi altele, într-un singur codice (cu cîteva apografe) : codex Laurentianus plut. XXXII, 2(*L*), de prin anul 1315. Textul, copiat de Nicolaus Triclines la Salonic, cuprinde şi modificări de mîna lui Demetrius Triclinius (L^t), în majoritate după ce *L* fusese copiat în *P* (codex Vaticanus Palatinus gr. 287, circa 1320). *L* şi *P* au fost consultate de noul editor chiar în original ; pentru celelalte apografe a folosit fotocopii. Fragmente ale acestei tragedii (aproape 90 de versuri) s-au păstrat şi într-un papirus, Pap. Hibeh 24 (π ; publicat de Grenfell şi Hunt în 1906), dintre anii 280 şi 240 î.e.n., care confirmă două emendări mai vechi şi oferă cîteva lecţiuni remarcabile.

Conspectus editionum (p. IX) consemnează doar cinci ediţii din secolul nostru (ultima în 1949), iar bibliografia (p. IX—XIII) ajunge pînă în 1979 (data prefeţei), nu numai pentru lucrări aparţinîndu-i lui D. Sansone.

Intervenţiile în t e x t nu sînt numeroase. Citez două conjecturi propriu-zise : v. 113 δέ γ'. ἔστι (δέ γ' εἴσω L) şi 897 ἀπόροις πόρον (πόρον ἄπορον L) ; apoi o transpoziţie în v. 409, πόντι' ἐπὶ (ἐπὶ πόντια L), şi mutarea lui τὰν de la începutul v. 1243 la finele v. 1241 ; de asemenea se propune suprimarea v. 832—3. A p a r a t u l conţine însă şi alte propuneri, la v. 35 şi 226—7 (cu trimitere în ambele locuri la un articol al editorului, în Rh. Mus. 121, 1978, 35—47) ; primul e un ,,locus desperatus" (între cruci în text) unde Sansone s-a gîndit la οὐδ' ἐννόμοις τιμαῖσιν (în loc de ὅθεν νόμοισι τοῖσιδ') ; în celălalt pasaj, mai complicat, editorul reia, completînd-o, o conjectură a lui Bergk. Alteori, Sansone adaugă în aparat presupuneri ale sale, însoţite de *fort(asse)* sau de *malim* (ca la v. 184 ori 420). Sînt lăudabile aceste nuanţări ale convingerilor noului editor, ca şi onesta menţinere a crucilor în text, destul de frecvent. De aceea nu miră dimensiunea aparatului critic (de ex. p. 18 cuprinde 26 de versuri, în majoritate foarte scurte, şi 17 rînduri de aparat) ; e adevărat că în cîteva locuri (ca la v. 97, 98, 292—4, 502 şi 504 etc.) el găzduieşte autentice comentarii, proprii sau ale altora, necesare înţelegerii critice a textului ; uneori notiţa e umoristică sau ironică (a lui G. Hermann la v. 644) ; a lui Sansone însuşi, la v. 452, e un... hexametru perfect. (La v. 283 e semnalată o greşeală din Liddell-Scott.)

Între text şi aparatul critic, aproape fiecare pagină trimite şi la testimonii, inclusiv Pacuviu, Cicero şi Ovidiu.

Volumul se încheie cu un bine venit *conspectus metrorum melicorum* (p. 56—72).

Bucureşti, mai 1984 *Ioana Costa*

HIPPOCRATE, Tome X, 2e partie. *Maladies II*. Texte établi et traduit par Jacques JOUANNA. Paris, Les Belles Lettres, 1983, 315 p., din care p. 132—214 duble.

Notorietatea de care se bucură cartea a II-a *Despre boli* (Περὶ νούσων β') din Colecţia hipocratică se datoreşte mai cu seamă faptului că aici se întîlnesc cele dintîi referinţe privitoare la metoda de explorare clinică denumită ,,auscultaţia imediată", metodă a cărei utilitate avea să fie pusă în lumină abia în 1819 de către R. T. H. Laennec ; este vorba de perceperea, prin aplicarea urechii direct pe trunchiul bolnavului, a unor zgomote anormale produse în cutia toracică. Dar mai există încă un motiv pentru care istoricii medicinii şi filologii manifestă mult interes faţă de acest tratat : *Despre boli II* reprezintă, potrivit mărturiei cuprinse într-o altă operă hipocratică, *Regimul în bolile acute*, precum şi unor atestări ale lui Platon Comicul şi Galen, o lucrare elaborată în cadrul şcolii medicale din Cnidos, şcoală aflată în rivalitate cu aceea din insula Cos, patria lui Hipocrate al II-lea, ,,părintele artei vindecării".

* Datorită abundenţei materialului şi caracterului tematic al volumului precedent, numeroase recenzii au fost amînate de la un an la altul, astfel încît ele apar acum cu o întîrziere considerabilă, pentru care cerem cititorilor o binevoitoare înţelegere.

Iată de ce Jacques Jouanna, profesor la Sorbona şi autor al remarcabilei monografii din 1974 *Hippocrate — Pour une archéologie de l'école de Cnide*, era extrem de indicat să ofere o ediţie critică a acestui tratat cnidian. De altminteri, chiar în monografia amintită, Jouanna întreprinsese o reeditare parţială a scrierii *Despre boli II*.

În publicaţia recentă avem a face cu o ediţie integrală, impresionantă atît prin acurateţea textului original, prin fidelitatea versiunii franceze, cît şi prin densul comentariu. „Notiţa" introductivă (125 de pagini) ia în discuţie toate aspectele legate de compoziţia, originea, conţinutul medical, înrudirile cu alte producţii hipocratice, tradiţia manuscrisă şi istoria imprimării acestui tratat.

Editorul stăruie asupra faptului că *Despre boli II* a rezultat din alipirea a două scrieri diferite, dar avînd ambele un model comun, probabil lucrarea numită *Sentinţe cnidiene*, din care nu ni s-au păstrat decît trei foarte scurte fragmente. Pentru punerea la punct a textului, Jouanna a efectuat o colaţionare atentă a celor mai vechi manuscrise de care dispunem : Marcianus gr. 269 (sec. al X-lea) şi Vindobonensis med. gr. 4 (sec. al XI-lea), fără să neglijeze însă celelalte 23 de manuscrise din secolele ulterioare şi nici mărturiile glosatorilor. Cu aceeaşi migală au fost examinate cele zece tipăriri succesive ale originalului grecesc, mai ales ediţiile pregătite de A. Foes (1595) şi de É. Littré (1851). S-a obţinut astfel reconstituirea pe cît se poate de exactă a fizionomiei iniţiale a textului pe care transcriitorii şi editorii îl „corectaseră" asiduu, îndeosebi atunci cînd dialectul ionian hipocratic li se păruse a fi „nesatisfăcător".

Merită subliniată decizia comisiei tehnice a Asociaţiei Guillaume Budé de a-i atrage la efectuarea operaţiilor de revizuire şi corectură pe Anargyros Anastassiou şi Volker Langholf, doi fruntaşi ai „şcolii hipocratice de la Hamburg". Publicarea acestui tratat prilejuieşte aşadar depăşirea unor particularisme atît de dăunătoare dintr-un trecut nu prea îndepărtat, cînd, de pildă, hipocratiştii germani nu se interesau îndeobşte de realizările cercetătorilor francezi, şi invers. Jouanna a utilizat critic întreaga literatură consacrată scrierii *Despre boli II*, indiferent de epoca şi de locul publicării unor asemenea exegeze. Putem menţiona şi amănuntul că filologul francez a tipărit la Berlin (Vest), în 1975, o ediţie a tratatului hipocratic *Despre natura omului*, în colecţia Corpus Medicorum Graecorum.

Pentru elucidarea termenilor privind activitatea curentă a vindecătorilor antici şi pentru corecta interpretare a teoriilor medico-biologice expuse în scrierea *Despre boli II*, Jouanna a apelat la competenţa lui Mirko D. Grmek, profesor de istorie a medicinii la École Pratique des Hautes Études. Vechiul, dar — din păcate — atît de nesocotitul deziderat al strînsei colaborări a filologilor cu medicii la cercetarea operelor hipocratice a fost deci luat de data aceasta în consideraţie, spre marele folos al studiilor clasice.

București, decembrie 1983 *Gheorghe Brătescu*

CICÉRON, *La république*. Tome I : livre I ; Tome II : livres II—VI. Texte établi et traduit par Esther BRÉGUET. Paris, Les Belles Lettres, 1980, 277 + 208 p.

Cea mai recentă ediţie a textului ciceronian, apărută la numai şase ani de la ultima ediţie critică bilingvă a lui Konrat Ziegler[1], a fost iniţiată cu mulţi ani în urmă de André Oltramare ; la moartea acestuia (1947), cărţile I—II se aflau traduse în formă definitivă, iar restul — într-o primă versiune. Esther Bréguet, elevă a lui A. Oltramare, i-a continuat lucrarea, restituind textul latin într-o versiune cu multe interpretări proprii, rezultate dintr-o nouă lectură a codicelor şi din unele adaosuri şi rearanjări ale citatelor din alţi autori, utilizate ca mărturii indirecte în completarea numeroaselor lacune ale textului. De asemeni, ea a introdus unele modificări în traducerea cărţilor I—II (de la simple variante stilistice pînă la interpretări diferite ale textului latin), iar pentru cărţile III—VI a făcut apel uneori şi la versiunea primă propusă de A. Oltramare. Textul şi traducerea sînt precedate de un amplu şi aprofundat studiu introductiv (p. 7—166) ; explicaţiile la text sînt cuprinse în numeroasele note complementare de la sfîrşitul fiecărui volum.

Faţă de cea de a 7-a ediţie teubneriană (1969) a lui K. Ziegler, la care editoarea se raportează în permanenţă (considerînd că noile conjecturi introduse de savantul german în ediţia din 1974 nu sînt întru totul necesare sau convingătoare), textul din ediţia Belles Lettres prezintă aproape 40 de lecţiuni proprii. Se observă că, de cele mai multe ori, Esther Bréguet preferă să adopte lecţiunea palimpsestului (*P* = cod. Vaticanus lat. 5757 saec. IV) acolo unde K. Zie

[1] Cicero, *Staatstheoretische Schriften*, Lateinisch und Deutsch von Konrat Ziegler, Berlin 1974, 362 p.